

TUSSEN OUD EN NIEUW

MODERNISERING IN DE DRENTSE BUURTSCHAPPEN LINDE EN TEN ARLO 1830-1890

girbe buist

In het kader van een doctoraal scriptie voor de sectie Sociale en Economische Geschiedenis heeft Girbe Buist samen met de studente Gertrud Meijer onderzoek verricht naar moderniseringsverschijnselen in de Drentse buurtschappen Linde en Ten Arlo. Met dit onderzoek hebben zij twee doelen beoogd. In de eerste plaats willen ze een bijdrage leveren aan de kennis over veranderingsprocessen op het Drentse platteland in de negentiende eeuw. Daarnaast willen ze een methodologische bijdrage leveren aan het moderniseringsonderzoek binnen dorpsamenlevingen. De belangrijkste bijdrage bestaat daarbij uit het testen van een sociologisch model op de bruikbaarheid voor historisch onderzoek. In het volgende zal Girbe daarom zowel het moderniseringsproces binnen de buurtschappen als hun onderzoeksmethodologie evalueren.

keuze en opzet van het onderzoek

"Local history brings us nearer to the common run of chaps than any other branch of historical study. It gives us in the language of the films a close up of them on their farms and in their counters community; but by seeking them as flesh and blood, and not just as pawns on the national chessboard". (1)

Het onderzoek van kleinschalige en overzichtelijke samenlevingen stelt ons in staat te overzien hoe verschillende levensgebieden in onderlinge samenhang door algemene historische processen veranderen. Door gedetailleerde kennis van het sociale leven binnen een plaatselijke samenleving kunnen we namelijk concreet zien hoe historische processen het dagelijks leven van mensen veranderen.

Het moderniseringsproces leent zich bij uitstek voor regionaal historisch onderzoek. Dit proces bestaat namelijk uit een verzameling onderling samenhangende en gelijkgerichte ontwikkelingen, die bijna alle aspecten van menselijke activiteit ingrijpend veranderen. (2) Het moderniseringsproces laat zich daarom alleen goed bestuderen via een holistische aanpak, waarbij men zoveel mogelijk aspecten in onderlinge samenhang onderzoekt. De nationale staat is vaak een te ab-

stracte eenheid voor zo'n onderzoeksopzet. (3)

Voor het studieterrein ging onze voorkeur uit naar de provincie Drenthe; bovendien bleek dat daar het moderniseringsvraagstuk nog weinig aandacht heeft gekregen. In de Drentse historiografie vinden we weliswaar diverse aanwijzingen voor veranderingsverschijnselen in de negentiende eeuw, maar wat de invloed op de dorpsamenleving is geweest blijft onduidelijk. (4)

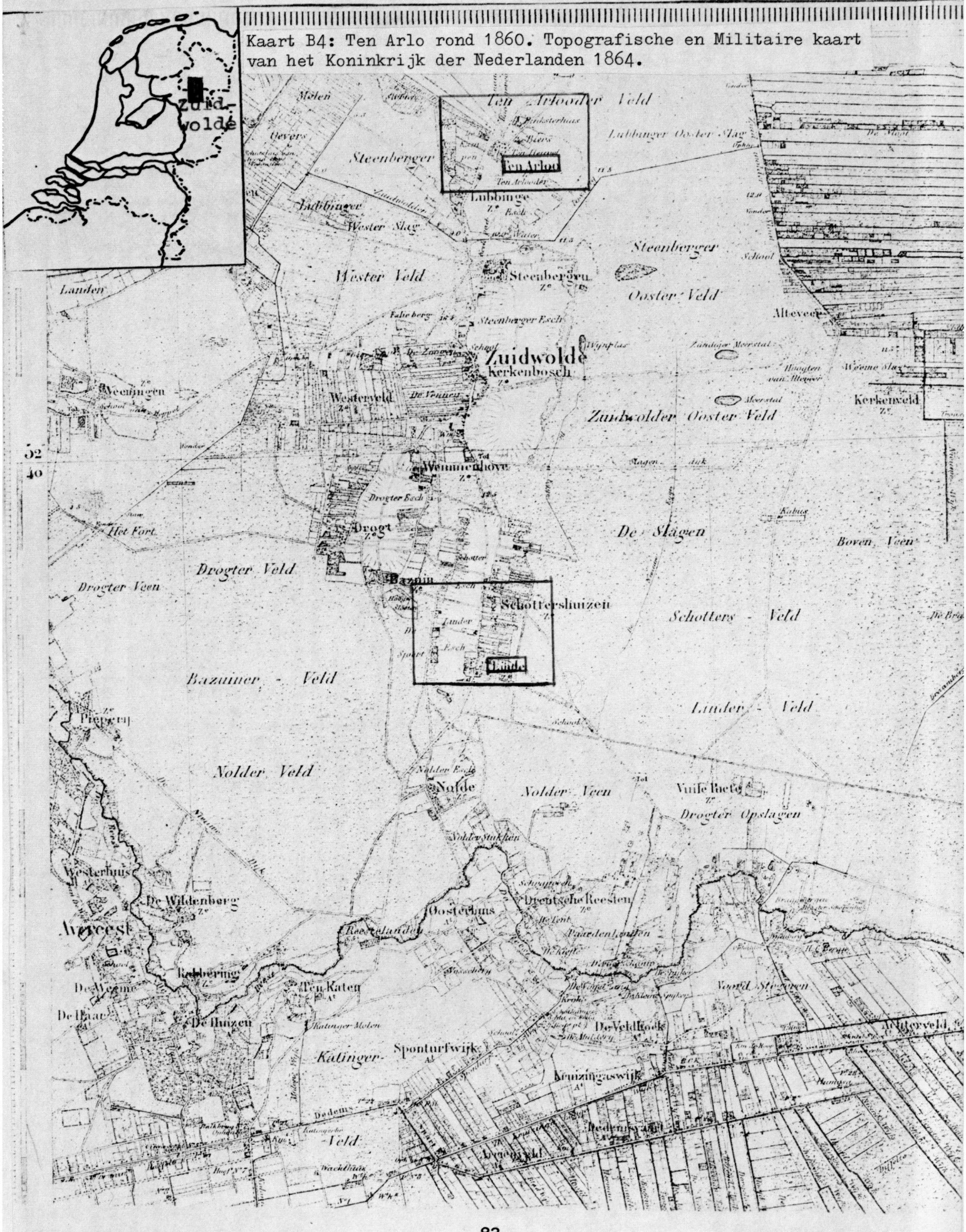
Wij hebben gekozen voor de vraagstelling: vinden er in de door ons bestudeerde eenheden veranderingen plaats, die wijzen op een verschuiving van een traditionale boerensamenleving op een min of meer geïsoleerd platteland naar een moderne pluriforme dorpsamenleving in open contact met een geïndustrialiseerde samenleving.

Om een aantal redenen hebben we als onderzoeksgebied de buurtschappen Linde en Ten Arlo gekozen. Om het dagelijks leven van mensen zoveel mogelijk in zijn totaliteit te kunnen bestuderen kozen we twee kleinschalige buurtschappen als onderzoekseenheden. Volgens verschillende auteurs hebben de verveningen vooral een moderniserend effect gehad op het Drentse landschap. (5) We hebben daarom gezocht naar twee

Dorpsgezicht Ten Arlo (bron: Fotoarchief Drents Museum).

Kaart B4: Ten Arlo rond 1860. Topografische en Militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden 1864.

buurtschappen in het overgangsgebied tussen zand en veen. Verder moesten de buurtschappen over een goede documentatie beschikken. Linde is een kleine buurt-schap in de overgangszone van het Drentse zand en veengebied, waarvoor naast algemene bronnen enkele interessante ego-documenten beschikbaar zijn. Ten Arlo is een gelijksoortige buurtschap in hetzelfde gebied met vergelijkbare documentatie. Doordat beide buurtschappen in vele opzichten vergelijkbaar waren zouden we de inzichten voor de ene buurtschap met die van de andere kunnen controleren.

De tijdsafbakening 1830-1890 beruiste op onze hypothese van de moderniserende invloed van de verveeningen en de landbouwcrisis en tevens op de periodisering van het archiefmateriaal.

Locaal en regionaal historisch onderzoek onttaardt gemakkelijk in het onsystematische verzamelen van zoveel mogelijk gegevens over een bepaalde groep of plaats. Doordat de resultaten van zulke studies vaak nauwelijks vergelijkbaar zijn werpen deze weinig licht op bestaande historische kennis. Wil lokaal onderzoek ons daarom gevoelig maken voor mogelijke samenhangen, patronen of structuren dan zullen de onderzoeksresultaten systematisch en vergelijkbaar gemaakt moeten worden. De begrippen, vraagstellingen en theorieën uit de sociale wetenschappen kunnen ons helpen bij deze taak.

Het moderniseringsvraagstuk is bijzonder geschikt om op systematische wijze vergelijkbaar regionaal historisch onderzoek te verrichten. Voor de studie van dit vraagstuk is door de sociale wetenschappen namelijk een historisch-sociologisch raamwerk van methoden en onderzoeksmodellen ontworpen waarmee wij vergelijkbaar historisch onderzoek kunnen verrichten. (6) Wij hebben ons onderzoek gebaseerd op zo'n aan de sociologie ontleend model. Met dit sociologische onderzoeksmodel hebben we de afzonderlijke ontwikkelingen van de twee buurtschappen systematisch en vergelijkbaar willen maken.

het model jo boer

Men kan moderniseringsverschijnselen bestuderen met de typologische methode, waarbij wordt uitgegaan van ideaaltypen. Een ideaaltype is een van de werkelijkheid afgeleid model, waarin bepaalde essentieel geachte aspecten versterkt worden. (7) Zo'n model stelt de overheersende structurelementen van traditionele en moderne samenlevingen tegenover elkaar in een aantal polaire kenmerken. (8)

Ideaaltypische modellen kunnen een nuttige rol spelen bij het onderzoek van sociale veranderingen. Het zijn voorlopig classificerende systemen waarmee men een groot aantal waarnemingen binnen een gehele samenleving kan ordenen. (9)

Hoewel deze modellen belangrijke hulpmiddelen kunnen zijn, zijn zij vaak scherp bekritiseerd. De meeste kritiek op de bestaande modellen is dat zij op te rigoreuze wijze schematiseren. Modellen als het Gemeenschap - Gesellschaft model van Tönnies of het Rural - Urban model van Redfield reduceren moderne en traditionele samenlevingen te veel tot twee clusters van een klein aantal elkaar uitsluitende kenmerken. Daarmee hebben deze modellen geen oog voor het feit dat traditionele en moderne kenmerken goed samen kunnen gaan.

Soms kan moderniteit juist een instrument zijn om de traditie te versterken, zodat modernisering van een bepaald aspect tot versterking van traditionele elementen in andere aspecten leidt. (10) Vaak is modern "tradition in overalls" of "dons peasant dress". (11) Deze modellen houden geen rekening met dergelijke nuances, maar plaatsen zulke overgangssamenlevingen op arbitraire wijze langs de traditionele of moderne pool van hun systeem.

De sociologe Jo Boer heeft in haar studie Dorp in Drente een model geconstrueerd dat dit nadeel van over-

schematisering ondervangt met een empirische verfijning zonder het voordeel van de systematiek te verliezen. Omdat het moderniseringsproces voor een groot aantal aspecten wordt gespecialiseerd kan men met haar model dit proces genuanceerd beschrijven. Door de verfijning kan men tevens samenhangen tussen verschillende veranderingen opsporen. Het model is in de eerste plaats bedoeld om het Drentse dorp Zweeloo rond 1930 met dat van rond 1970 te kunnen vergelijken. Jo Boer suggereert dat het tevens een ideaaltypische functie kan krijgen bij het onderzoek van veranderingsverschijnselen elders op het Drentse en Nederlandse platteland. (12) Het leek ons daarom een nuttig hulpmiddel om veranderingsverschijnselen in de twee buurtschappen te bestuderen. Door dit model bij ons onderzoek te gebruiken hoopten we tevens de bruikbaarheid ervan beter te kunnen beoordelen.

aanpassing van het model

Het model Jo Boer is gebaseerd op interviews en beschrijft in de eerste plaats de veranderingen in het dorp Zweeloo gedurende de periode 1930-1970. Het model was in zijn eigen vorm niet direct toepasbaar bij historisch onderzoek naar veranderingen in de twee buurtschappen gedurende de periode 1830-1890. Voor veranderingen in de negentiende eeuw konden wij ons niet meer baseren op interviews, maar moesten wij de kenmerken van het model vertalen in criteria die zich met archiefmateriaal laten bestuderen. Voor sommige kenmerken als normen en gedragsregels in het sociale verkeer en mate van volwassenheid van de dorpingen bleek dit onmogelijk. Deze kenmerken zijn daarom afgevallen.

Doordat het model veranderingen in de periode 1930-1970 beschrijft, zijn er tevens kenmerken afgevallen die te specifiek twintigste eeuws waren en daardoor niet relevant voor een negentiende eeuwse boerensamenleving. Als voorbeelden noemen wij het aantal burgerwoningen in nieuw-bouwwijken en de hoeveelheid grond beschikbaar voor recreatie en woningbouw. Bij deze kenmerken hebben we nog wel geprobeerd zoveel mogelijk negentiende eeuwse varianten van zulke kenmerken te bedenken. Zo werd bijvoorbeeld openlegging door uitbreiding van het auto-wegennet en de komst van radio, T.V. en telegraaf vervangen door komst van fiets, trein en de krant. Wij hebben daarbij gebruik gemaakt van andere onderzoeksmodellen, zoals het model Wehler. (13)

Tenslotte heeft het model Boer betrekking op de eenheid van een plattelandsgemeente, terwijl wij de kleinere eenheid van de buurtschap bestuderen. Sommige kenmerken als de gemeentepolitiek en kerkelijk leven laten zich wel binnen de eenheid van de gemeente bestuderen, maar zijn niet relevant voor het onderzoek van een buurtschap. Deze kenmerken zijn daarom ook afgevallen.

operationalisering van het aangepaste model

De polaire kenmerken van het aangepaste model zijn door ons verder uitgewerkt tot duidelijke en met behulp van archiefmateriaal meetbare criteria die de moderniteit van en traditionaliteit van een bepaald kenmerk binnen de buurtschap nader definiëren. Met behulp van deze criteria hebben er op verschillende manieren onderzocht of er gedurende de periode 1830-1890 sprake is van modernisering:

- Het vergelijken van momentopnames van 1890 en 1830.
- Het totaalbeeld over de periode 1860-1890 vergelijken met dat over de periode 1830-1860.
- Periode 1860-1890 vergelijken met periode 1830-1860, echter aan de hand van een vergelijking tussen momentopnames 1890 en 1860 respectievelijk 1860 en 1830.

In principe hebben we methode a gebruikt. Voor aspecten waarvan het niet mogelijk bleek een momentopname te maken (bijvoorbeeld bevolkingsgroei) of waarbij methode a een te onvolledig beeld zou geven, werd methode b toegepast. Aspecten die, hoewel ze uitsluitend gemeten konden worden met behulp van momentopnames, toch niet uitsluitend op één moment waren te meten, zijn bekeken via

het aangepast model

In de onderstaande tabel worden de beide ideaaltypen tegenover elkaar gesteld: traditioneel (links) tegenover modern (rechts). De resultaten van het moderniseringsproces in de twee buurtschappen staan er achter.

		Verloop der ontwikkelingen gedurende de periode 1830 - 1890			
		in Linde		in Ten Arlo	
		van	naar	van	naar
1. Geografisch milieu					
1.1.	vorm en omvang van de buurtschap verandert weinig	verandering van de vorm en grootte van de buurtschap	-	+	+ -
1.2.	weinig verandering van het landschap	verandering van het landschap	-	0	- 0
1.3.	buurtschap ligt geïsoleerd en is slecht bereikbaar	buurtschap is goed bereikbaar	-	+	- +
2. Demografie					
2.1.	bevolkingsomvang verandert weinig	bevolkingsgroei	-	+	+ -
2.2.	geografische mobiliteit is gering	grote geografische mobiliteit	+	+	+ +
3. Economisch leven					
3.1.	het agrarische bedrijfsleven is de enige bestaansvorm	andere bestaanswijze mogelijk	-	+	- -
3.2.	landgebruik is traditioneel	landverbeteringen	0	+	0 +
3.3.	agrarisch bedrijf is klein bedrijf	agrarisch bedrijf is groot bedrijf	0	0	+ 0
3.4.	gemengd bedrijf	specialisatie in akkerbouw dan wel landbouw	0	0	0 0
3.5.	veel land in gemeenschappelijk bezit	weinig land in gemeenschappelijk bezit	-	+	- +
3.6.	landverdeling verandert weinig	landverdeling verandert	0	-	- -
3.7.	welvaarstpeil is constant of dalend bij toenemende bevolking	welvaarstpeil stijgt	-	-	- -
3.8.	welvaartsverdeling is ongelijkmatig en verandert niet	welvaartsnivellering	-	+	- +
3.9.	weinig sociale differentiatie	sociale differentiatie	-	0	- -
3.10.	beperkt markt- en geldmechanisme (voor een deel self-supporting)	uitgebreid markt- en geldmechanisme (afhankelijkheid van andere bedrijfstakken)	0	0	0 0
3.11.	economische transacties met vaak dezelfde personen	economische transacties met veel verschillende personen	0	+	0 +
3.12.	directe systemen van onderlinge hulpverlening zonder betaling	indirecte, georganiseerde hulpverlening door beroepskrachten tegen betaling	-	0	- 0
3.13.	arbeidskrachten tegen kost en inwoning	uitwonende arbeidskrachten tegen betaling	0	0	0 0
3.14.	agrarisch bedrijf is gezinsbedrijf	agrarisch bedrijf is éénmans bedrijf	-	-	- -
4. Gezinsleven					
4.1.	traditioneel huwelijks- en voortplantingspatroon	modern huwelijks- en voortplantingspatroon	0	0	0 0
4.2.	partnerkeuze binnen de eigen stand	vrije, gevarieerde partnerkeuze	0	0	- 0
4.3.	huishoudstructuur: extended	huishoudstructuur: nucleair	+	+	0 0
4.4.	bloedverwantschap van groot belang	bloedverwantschap van geringe betekenis	+	+	+ +

Betekenis der symbolen - = traditioneel 0 = transitioneel + = modern

methode c.

Enkele uitgewerkte aspecten: (14)

- 1.1. Vorm en omvang van de buurtschap.
Methode b - welke veranderingen vinden er in beide periodes plaats?
c - huizenbestand 1830 - 1890: tienjaarlijkse overzichten.
- 2.2. Geografische mobiliteit.
Methode b - verhouding immigranten/autochtonen onder de nieuwe hoofden en echtgenotes.
- geboorteplaats immigranten.
- aantal emigranten in beide periodes.

3.4. Agrarisch bedrijf.

Methode a - verhouding bouwland en groenland areaal.
- inkomsten- en uitgavenpatroon van de dorpelingen.

4.1. Huwelijks- en voortplantingspatroon.

Methode b - huwelijksleeftijd.
- celibaatcijfer.
- maximaal kindertal per gezin.
- anticonceptie.

Bij het operationaliseren van het aangepaste model ondervonden we enkele problemen. In de eerste plaats bleek het nogal moeilijk om onze criteria zodanig

kwantitatief te definiëren dat het duidelijk werd in welke mate een bepaald kenmerk aanwezig moest zijn om een aspect als modern of traditioneel te bestempelen. Bij sommige aspecten bleek dit etiketteren zo moeilijk dat we hebben besloten om een tussengradatie transitioneel in te voeren.

Verder bleek de buurtschap een lastige onderzoekseenheid bij het operationaliseren van het onderzoeksmodel. De populatie van de buurtschap was vaak te klein om betrouwbare uitspraken te kunnen doen. Statistisch gezien waren de cijfers dikwijls niet significant voor kwantitatieve analyse. Enkele foutieve waarnemingen konden het totaalbeeld vrij gemakkelijk vertekenen en de cijfers bleken vaak te klein om nader te differentiëren. Ook leverde de buurtschap een belangrijk onderzoekstechnisch probleem op. Om de vertekening van het totaalbeeld te voorkomen moeten de gegevens zo betrouwbaar en nauwkeurig mogelijk zijn. De manier waarop wij de gegevens moesten zoeken garandeerde deze nauwkeurigheid lang niet altijd. Het archiefmateriaal bleek namelijk niet per buurtschap geordend, maar per gemeente, klasse of individu. Om een buurtschap uit het archiefmateriaal te isoleren, waren we daardoor gedwongen de dorpelingen individueel na te zoeken. Daarbij konden we ons gemakkelijk vergissen, aangezien veel mensen dezelfde naam droegen. Tenslotte bleek het onderzoeksmodel voor beide buurtschappen niet even goed operationaliseerbaar. Vooral de kwaliteit van het bronnenmateriaal voor Ten Arlo viel tegen, waardoor we het moderniseringsproces in Linde beter konden analyseren dan in Ten Arlo.

Bij het analyseren van het moderniseringsproces aan de hand van het onderzoeksmodel lag de nadruk in eerste instantie meer op een kwantitatieve benadering. Ter controle hebben we dit op kwantitatieve metingen gebaseerde beeld zoveel mogelijk proberen te toetsen aan kwalitatieve bronnen en interviews met nabestaanden van de inwoners van beide buurtschappen.

overeenkomsten en verschillen tussen de ontwikkeling van beide buurtschappen

In beide buurtschappen zien we gedurende de periode 1830 - 1890 moderniseringstendensen die wijzen op een verschuiving van een traditionele boerensamenleving op een min of meer geïsoleerd platteland naar een modernere pluriforme dorpsamenleving in open contact met een geïndustrialiseerde samenleving. Deze transformatie vindt echter maar gedeeltelijk plaats, want hoewel verschillende aspecten van het buurtschapsleven modern worden, blijven andere aspecten een traditioneel karakter behouden of worden deze soms zelfs traditioneler.

Welke aspecten van het buurtschapsleven worden gedurende de periode 1830 - 1890 modern? In hoeverre ontdekken we overeenkomsten en verschillen tussen de ontwikkelingen in de twee buurtschappen?

Ad 1. Geografisch milieu (zie tabel op de vorige pagina)

Het geografische milieu van beide buurtschappen ondergaat een aantal duidelijke veranderingen. In de eerste plaats worden de gescheiden en uitgeveende gronden van de Linder en Ten Arloder marken gedeeltelijk ontgonnen. Het zijn vooral keuters en arbeiders die een nieuw bestaan in deze ontginningen proberen op te bouwen. In Linde vestigen deze kolonisten zich gedeeltelijk binnen de buurtschap. Doordat de ontginningen in Ten Arlo verder van de buurtschap af liggen, vestigen zij zich daar buiten de buurtschap in de nieuwe gehuchten Weide en Oosterveld.

Verder worden de buurtschappen veel groter. Deze groei vindt in Linde vooral na 1860 plaats, terwijl deze in Ten Arlo reeds voor 1860 plaats vindt. Ook groeien beide buurtschappen niet op de zelfde wijze. Linde wordt groter door de vestiging van arbeiders en keuters in het Linderveld, terwijl daarnaast enkele middenstanders rond de nieuwe school gaan wonen. Ten Arlo groeit vooral in de eerste periode door de komst van nieuwe pachtboeren. De rijke bovenlaag van de buurtschap gaat zich langs de verharde weg naar Ommen vestigen en bouwt daar nieuwe boerderijen. Hun oude boerderijen worden verpacht.

De boerderij van L.J. Linde en de slaappleats van zijn knecht in de schuur (bron: Fotoarchief Drents Museum).

De verharding van de hoofdwegen in de twee buurtschappen is een andere verandering. In Ten Arlo worden de wegen naar Ommen en Echten en in Linde die naar Ommen en Dedemsvaart verhard.

Er is niet genoeg mest om alle uitgeveende gronden in cultuur te brengen en om zandverstuivingen op deze braakliggende gronden te voorkomen gaat men over op bosaanplant. Dit bos-areaal wordt in de 80er jaren verder uitgebreid door de activiteiten van de Maatschappij voor Boscultuur. Door de slechte landbouwprijzen zijn de boeren maar al te graag bereid landbouwgronden aan deze maatschappij te verkopen, die er door werkelozen bos op laat planten.

Ten slotte worden de twee buurtschappen opgelegd door uitbreiding van het wegen- en kanalenet, de komst van de krant en de verbetering van het postverkeer.

Ad 2. Demografie

Door de eerder genoemde oorzaken vindt er bevolkingsgroei plaats in beide buurtschappen. De geografische mobiliteit van de Ten Arloders wordt in de tweede periode weliswaar groter, maar is over het algemeen kleiner dan die van de Lindenaren. Misschien moeten we dit vanuit een grotere bedrijfsomvang verklaren terwijl in beide buurtschappen ongeveer hetzelfde aantal landbouwbedrijven zijn. De grotere bedrijven van Ten Arlo zullen aan meer mensen een bestaansmogelijkheid hebben geboden, zodat de Ten Arloders wellicht minder geneigd dan de Lindenaren zijn geweest elders een nieuw bestaan te zoeken. Ook trekken de Lindenaren zelf veenarbeiders aan en deze veenarbeiders kenmerken zich door een hoge mobiliteit.

Ad 3. Economie

Het economische leven van de twee buurtschappen krijgt ook meer moderne kenmerken. De bestaanswijze van Ten Arlo blijft voornamelijk agrarisch, terwijl Linde in de tweede periode een grotere beroepsdifferentiatie krijgt. Naast landbouwers en arbeiders vinden we hier dan tevens een smid, een timmerman, een kleermaker en enkele onderwijzers. Ook nemen de Linder arbeiders vaker deel aan verveningswerkzaamheden dan die van Ten Arlo. In beide buurtschappen hebben de rijke boeren zoveel inkomsten uit landtransacties, dat sommige bronnen hen als landeigenaren in plaats van landbouwers typeren. We hebben de indruk dat de Lindenaren meer op de markt geïntereerd raken en meer geld verdienen met de verkoop van allerlei producten. Ook kunnen ze niet volledig in hun eigen levensonderhoud voorzien en kopen zij diensten en goederen buiten het bedrijf. We zien een duidelijke stijging van landtransacties. Met deze landtransacties zijn vaak grote sommen geld gemoeid, zodat het eigen vermogen dikwijls met leningen aangevuld moet worden. Ondanks een stijging van het aantal in geld uitgedrukte transacties, hebben we sterke aanwijzingen dat er weinig contant geld in omloop is. Veel transacties hebben het karakter van ruilhandel, waarbij de waarde in geld wordt uitgedrukt, in erfenissen vinden we weinig geldbedragen van betekenis en veel schulden worden met arbeid, diensten en producten afgelost.

Over de rol van het geld en marktmechanisme in Ten Arlo zijn we helaas weer iets slechter geïnformeerd. Toch zien we verschillende overeenkomsten met Linde. In de tweede periode gaan de Ten Arloders meer land verkopen, terwijl zij minder land ruilen. Ook verdienen de rijke boeren veel geld met de verhuur van boekweit- en veengronden en verpachten zij meer bedrijven. Zowel de Lindenaren als Ten Arloders kennen bij transacties een groot aantal verschillende economische

Veemarkt in Zuidwolde (bron: Fotoarchief Drents Museum).

partners. De Lindenaren verkopen en verhuren hun goed in de tweede periode relatief iets vaker aan de zelfde mensen.

Het arbeidsaspect geeft weinig duidelijke veranderingen te zien. Onze gegevens wijzen zowel op inwonende als uitwonende arbeidskrachten, die zowel in geld als in natura worden beloond. Voor zover na te gaan vinden we in Ten Arlo relatief meer inwonende vaste arbeidskrachten dan in Linde. In Linde treffen we namelijk ook een categorie uitwonende losse arbeiders, die bij verschillende werkgevers tegen dagloon werken.

De indirecte en onpersoonlijke hulpverlening tegen betaling neemt voor zowel Linde als Ten Arlo toe. De medische zorg wordt uitgebreid met een arts, vroedvrouw en veearts. Woning en inboedel worden beter tegen brand verzekerd. Een werkverschaffingscommissie en de Maatschappij voor Boscultuur zorgen voor een betere armenzorg. Het toezicht op de openbare veiligheid wordt verscherpt door uitbreiding van de politiemacht en het instellen van een nachthuiskhouding van de boermarken over. Ten slotte komt er een spaarbank en krijgt Zuidwolde een eigen notaris.

Ad 4. Gezinsleven

We kunnen het gezinsleven van beide buurtschappen het beste karakteriseren als een mengeling van moderne en traditionele kenmerken. Wel lijkt het iets moderner in de tweede periode te worden, terwijl het Linder gezinsleven moderner ge-

typeerd moet worden dan dat van de Ten Arlodiers. De gemiddelde huwelijksleeftijd daalt in Linde, maar stijgt in Ten Arlo. Ook blijven ongehuwde kinderen en volwassenen in Ten Arlo langer inwonen, zodat we hier meer familiesamenwoningen aantreffen dan in Linde. In Ten Arlo vinden we ten slotte meer aanwijzingen voor een agrarisch-ambachtelijk huwelijks- en voortplantingspatroon dan in Linde. Erg duidelijk zijn deze aanwijzingen niet.

In beide buurtschappen groeit het kindertal van de gezinnen in de tweede periode. De Linder gezinnen zijn over het algemeen echter minder kinderrijk dan de gezinnen uit Ten Arlo. Vanuit een aanpassing van het kindertal aan de bestaansmogelijkheden zou dit eventueel verklaard kunnen worden, aangezien de waarschijnlijk grotere bedrijven van Ten Arlo meer bestaansmogelijkheden zullen hebben geboden. Niets wijst echter op een geboortebepijking door Linder gezinnen. Zij beperken noch het kindertal door relatief laat en weinig te huwen, noch door het gebruik van anti-conceptie-middelen. Misschien moet dit kleine kindertal door een grotere kindersterfte worden verklaard, terwijl het ook mogelijk is dat we door de hoge mobiliteit van de Linder bevolking verschillende kinderen gemist hebben in het bronnenmateriaal. De partnerkeuze wordt in beide buurtschappen door de stand van bruid en bruidegom beperkt. Wel hebben we de indruk dat de standsverschillen in Ten Arlo iets scherper liggen.

Ten slotte kunnen we geen grote rol van kinship als organiserend principe van het sociale en economische leven in de twee buurtschappen ontdekken. In Ten Arlo blijven familieleden wel vaker in hetzelfde of een naburig huishouden wonen en wordt het familiebezit minder gedeeld.

conclusie

Bij ons onderzoek van het moderniseringsproces in de twee buurtschappen hebben we dit model als hulpmiddel gebruikt. Door het te gebruiken hoopten we tevens de waarde ervan voor historisch onderzoek beter te kunnen vaststellen. We hebben het model zeker als waardevol ervaren. Door de systematiek van dit model konden we het moderniseringsproces in al zijn aspecten beschrijven en konden we tevens een groot aantal waarnemingen binnen de buurtschappen classificeren. Door de empirische verrijking vervielen we niet in een te rigoreuze schematisering en konden we oog voor allerlei nuances houden.

We hebben het ontbreken van kwantitatieve definities die de moderniteit en traditionaliteit van een aspect precies omschrijven als een groot probleem ervaren. Dikwijls moesten we ons afvragen in welke mate en hoe vaak een kenmerk aanwezig moet zijn om een bepaald aspect traditioneel dan wel modern te kunnen noemen. De bestaande moderniseringsliteratuur bood vaak weinig concrete oplossingen, zodat we vaak een beroep op eigen verstand en intuïtie moesten doen. Sommige aspecten bleken in die mate grensgevallen tussen modern en traditioneel te zijn, dat we voor zulke aspecten de tussengradatie transitioneel hebben ingevoerd.

Een ander probleem vormde onze keuze van een zeer kleine onderzoekseenheid. Het model geeft namelijk enkele aspecten zoals kerkelijk en politiek leven die wel van toepassing op de grotere eenheid van een plattelandsgemeente zijn maar niet op de kleine eenheid van de buurtschap. Deze aspecten hebben we daarom buiten beschouwing gelaten.

Een laatste probleem is het feit dat het model wel het begin- en eindpunt van het moderniseringsproces beschrijft, maar niet de ontwikkeling tus-

sen beginpunt en eindpunt zelf. Wij hebben daarom soms naast twee momentopnames van 1830 en 1890 ook twee periodes of het gehele tijdvlak bekeken.

Hoewel het model zeker zijn problemen kent, zijn we toch van oordeel dat het zijn nut voor toekomstig historisch onderzoek kan afwerpen als een historisch-sociologisch raamwerk voor moderniseringsstudies binnen dorpsamenlevingen. Met het model kunnen plaatselijke gemeenschappen op een systematische wijze in hun totaliteit worden bestudeerd, terwijl de onderzoeker toch oog voor allerlei nuances blijft houden. Tevens kan het model een belangrijk hulpmiddel zijn om onze kennis van veranderingsverschijnselen op het Nederlandse en Drentse platteland te systematiseren en onderling vergelijkbaar te maken. Door onze aanpassing en operationalisering van het model hopen we de bruikbaarheid ervan voor historisch onderzoek te hebben vergroot.

noten

1. H.P.R. Finberg en V.H.T. Skipp, Local History. Objective and Pursuit (Newton Abbot, 1967) 13.
2. P. Flora, Modernisierungsforschung zu empirischen Analyse der gesellschaftlichen Entwicklung (Opladen, 1974) 13.
3. Zie J.J. Poggie Jr. en R.M. Lynch, ed., Rethinking Modernization Anthropological Perspectives (Westport, 1974)
4. Zie voor aanwijzingen voor veranderingsverschijnselen bijvoorbeeld C.H. Edelman, De geschriften van Harm Tiesing over de landbouw en het volksleven van Oostelijk Drente (Assen, 1943) en H.J. Prakke, Deining in Drente (Assen, 1955)
5. Zie vooral H.J. Prakke, Deining in Drente.
6. Zie vooral P. Flora, Modernisierungsforschung en H.U. Wehler, Modernisierungstheorie und Geschichte (Göttingen, 1975)
7. J. Boer, Dorp in Drente (Meppel, 1975) 256-257.
8. P. Flora, Modernisierungsforschung, 21.
9. A.H. Galt en L.S. Smith, Models and the Study of Social Change (New York, 1976) 62.
10. Zie M.C. Brands, "Modernisering. Een bruikbaar begrip voor historici?" Theoretische Geschiedenis, II (1975) 118 - 122.
11. J.W. Cole en E.R. Wolf, The Hidden Frontier. Ecology and Ethnicity in an Alpine Valley (New York, 1974) 22.
12. J. Boer, Dorp in Drente, 258.
13. H.U. Wehler, Modernisierungstheorie, 14 - 15.
14. Zie voor de verdere uitwerking van het aangepaste model onze doctoraal-scriptie Tussen oud en Nieuw. Modernisering in de Drentse buurtschappen Linde en Ten Arlo 1830 - 1890.